

TRANSAKCINIŲ SĄNAUDŲ VERTINIMO METODOLOGINIAI ASPEKTAI

Artūras Lakis, Virginia Namiotko

Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas

Transakcinių sąnaudų teorija teigia, kad bendradarbiavimo tarp žmonių procesas nėra nekainuojantis. Nepaisant didelio įdirbio rengiant transakcinių sąnaudų teoriją, jų dydžio įvertinimo klausimas išliko diskutuotinas iki šių dienų. Straipsnio tikslas – išanalizavus transakcinių sąnaudų vertinimo teorinius ir metodologinius aspektus, pateikti gaires, kurios padėtų parengti žemės ūkio subjektų transakcinių sąnaudų vertinimo metodiką. Realizuojant tikslą buvo išanalizuoti transakcinių sąnaudų teoriniai aspektai, ypač didelis dėmesys skirtas šios teorijos pradininko Ronald Coase idėjoms. Nustatytos problemos, kylančios analizuojant transakcinių sąnaudų struktūrą ir dydį. Pateiktos gairės, padėsiančios parengti žemės ūkio subjektų transakcinių sąnaudų vertinimo metodiką.

Raktiniai žodžiai: kintamosios ir pastoviosios sąnaudos, transakcinės sąnaudos, žemės ūkio sektorius.

JEL kodai: B520, D230.

Įvadas

Tyrimo aktualumas. Europos Sąjungos Bendrosios žemės ūkio politikos nuostatose akcentuojamas transakcinių sąnaudų rėmimas. Nors transakcinių sąnaudų sąvoka ekonominėje teorijoje atsirado 1937 m. (Coase, 1937) ir teoriškai sėkmingai plėtojama iki šių dienų, praktiškai Lietuvoje joms skiriamas per mažas dėmesys, todėl nėra realaus pagrindo politinių rekomendacijų pagrindimui.

Lietuvos ekonominėje literatūroje transakcinių sąnaudų klausimas nagrinėjamas tik epizodiškai. Dabartiniu metu šalyje taip pat nėra parengtos transakcinių sąnaudų vertinimo metodikos. Nebuvo skaičiuota ir kokio dydžio transakcinės sąnaudos yra Lietuvoje bendrai paėmus, ir konkrečiai žemės ūkyje. Vadovaujantis D. C. North ir J. J. Wallis siūlymu transakciniam sektoriui priskirti didmeninę ir mažmeninę prekybą, draudimą, bankinį sektorių, operacijas su nekilnojamu turtu, išlaidas kitų šakų valdymo organų išlaikymui, valstybės išlaidas teisinei ir teisėsaugos sistemoms, galima būtų teigti, kad Lietuvoje transakcinio sektoriaus sąnaudos per XXI a. pirmąjį dešimtmetį sudarė 51–62 proc. bendrųjų nacionalinių pajamų. Toks transakcinio sektoriaus sąnaudų dydis parodo, kad būtina analizuoti ir vertinti jų lygį, vykdant nuolatinį monitoringą, tačiau prieš tai turėtų būti išanalizuoti užsienio šalių pasiekimai šioje srityje, išspręstas transakcinių sąnaudų dydžio nustatymo ir vertinimo klausimas subjektų lygyje, sukurta speciali šiam tikslui duomenų ir rodiklių sistema.

Darbo tikslas – išanalizavus transakcinių sąnaudų vertinimo teorinius ir metodologinius aspektus, pateikti gaires, kurios padėtų parengti žemės ūkio subjektų transakcinių sąnaudų vertinimo metodiką.

Tikslui įgyvendinti keliami tokie **uždaviniai**: išnagrinėti transakcinių sąnaudų teorinius aspektus; nustatyti problemas, kylančias analizuojant transakcinių sąnaudų struktūrą ir dydį; pateikti gaires, padėsiančias parengti žemės ūkio subjektų transakcinių sąnaudų vertinimo metodiką.

Tyrimo metodika. Rengiant straipsnio pirmąją dalį, naudota lyginamoji ir sisteminė loginė analizė, apibendrinant 20 autorių mokslinius straipsnius transakcinių sąnaudų klausimais ir pateikiant juos chronologine tvarka. Antroje dalyje, formuluojant problemas, buvo naudojamas euristinis metodas. Trečioji straipsnio dalis, kurioje pateiktos transakcinių sąnaudų vertinimo metodikos kūrimo prielaidos, parengta naudojant matematinius, kontekstinės analizės ir apibendrinimo metodus.

Transakcinių sąnaudų teoriniai aspektai. Atsiradus neoinstitucionalizmo teorijai, mikroekonominė analizė buvo išplėsta į tas ekonomikos sferas ir veiklas, kuriose anksčiau ji buvo nenaudojama. Šios teorijos pradininkas Ronald Coase 1937 m. parodė, kad realioje tikrovėje egzistuoja transakcinės sąnaudos ir pasiūlė kiekviename sandoryje nustatyti tarpusavio ryšius, derėtis dėl jų ir juos kontroliuoti (Coase, 1937). Iš pradžių R. Coase transakcines sąnaudas įvardijo kaip „naudojimosi rinkos mechanizmu sąnaudas“. Vėliau ši sąvoka įgijo platesnę prasmę. Ji apėmė visas sąnaudas, kurios atsiranda verslo bendradarbiavimo srityje, nepriklausomai nuo to, kur jis vyksta – ar rinkoje tarp atskirų ūkio subjektų, ar ūkio subjekto viduje.

Taigi transakcines sąnaudas galima apibūdinti kaip ekonominio bendradarbiavimo sąnaudas, kurios apima sprendimų priėmimo, veiklos planavimo ir jos organizavimo, derybų vedimo, planų keitimo, sutarčių sąlygų vykdymo priežiūros bei ginčytinų klausimų sprendimo sąnaudas (Stigler, 1961; Shelanski, 1995; Omamo, 1998; Sadoulet, 2000; Vakis, 2003; Wang, 2003; Ciaian, 2009; Henning, 2011; Hockman, 2011; Ohajianya, 2011; Traversac, 2011). Įtraukdamas į ekonomikos teoriją naują išlaidų grupę, R. Coase konstatavo, kad santykis tarp transakcinių ir firmos valdymo administracinių kaštų rodo firmos augimo ar stagnacijos procesą.

Kitas svarbus aspektas, kurį R. Coase įrodinėjo tiek realiais faktais, tiek sąlyginiais pavyzdžiais – Coase teorema.

Principinės šios teoremos nuostatos: nesutapimas tarp privačių ir socialinių kaštų bei privачios ir socialinės naudos atsiranda tik tada, kai nuosavybės teisės yra neaiškios, tiksliai neapibrėžtos; dėl gamtinės aplinkos pažeidimų yra kalti valstybinės nuosavybės santykiai, iki galo nerealizuojantys visuomenės interesų, o ne rinka; kai transakcinės sąnaudos yra teigiamos, nuosavybės teisių pasiskirstymas netenka neutralumo ir pradeda veikti gamybos struktūros efektyvumą; esant mažoms transakcinėms sąnaudoms, valstybės betarpiškas kišimasis į ekonominius santykius apskritai nereikalingas, o esant didelėms – taip pat ne visada ekonomiškai pateisinamas, nes patys valstybės veiksmai susiję su didelėmis transakcinėmis sąnaudomis.

Kiek vėliau mokslininkai A. Alchian, H. Demsetz, M. C. Jensen ir W. H. Meckling vystydami kontraktinę organizacinių struktūrų ekonomikos teoriją, išplėtojo nuostatas apie kontraktų tinklą, ilgalaikį kontraktinių santykių pobūdį, komandos veiklą, sudarant, vykdant ir kontroliuojant kontraktą (Alchian, 1973; Meckling, 1976). Mokslininkai J. J. Wallis ir D. C. North (1986 m.) išmatavo transakcines sąnaudas JAV bendrajame nacionaliniame produkte, o išplėstinę šių sąnaudų traktuotę pavadino ypač didelės svarbos struktūriniu pokyčiu ekonomikos teorijoje. Jų nuomone, pagal transakcines sąnaudas galima įvertinti ekonominius skirtumus tarp išsivysčiusių ir besivystančių šalių (Wallis, 1986).

Transakcinių sąnaudų teorijoje iškirtini ir tokie mokslininkai kaip O. E. Williamson, S. W. Anderson, D. Glenn, K. Sedatole, H. C. Dekker, H. Simon,

R. Spekle. Jie nagrinėjo oportunistinį, taip vadinamą nesąžiningą, sutarties sąlygas pažeidžiantį elgesį arba tikslinius veiksmus, kuriais siekiama naudoti sau partnerio sąskaita.

Taigi R. Coase ir kitų minėtų mokslininkų idėja dabartiniu laikotarpiu aktuali tuo, kad padeda spręsti problemas, susijusias su transakcinėmis sąnaudomis ir parduoto, kas turi daugiausia įtakos visuomenės interesams.

Problemos, kylančios analizuojant transakcinių sąnaudų struktūrą ir dydį.

Nepaisant didelio įdirbio transakcinių sąnaudų teorijoje, jų struktūros ir dydžio įvertinimo klausimas išliko diskutuotinas iki šių dienų. Šis klausimas turi ne tik praktinę vertę – galima daryti prielaidą, kad ši problema yra svarbiausias transakcinių sąnaudų teorijos uždavinys, nes jis atskleidė teorinių teiginių teisingumą – bet yra svarbus ir metodologiniu požiūriu. Ši problemos aspektą išskiria daugelis užsienio mokslininkų. Esminėmis taikomojo ir metodologinio aspektų nuostatomis laikomos sąvokos „šalies ūkio transakcinis sektorius“ įvedimas (J. J. Wallis, D. C. North) ir transakcinių sąnaudų klasifikacijos metodikos parengimas (O. E. Williamson). Apibendrinus šių mokslininkų teiginius, siūloma transakcines sąnaudas sugrupuoti tokia eilės tvarka, kokia jos atsiranda įgyvendinant sandorį: informacijos paieškos, derybų, kokybės įvertinimo, nuosavybės teisių apsaugos ir oportunistinio elgesio.

Informacijos paieškos sąnaudos. Prieš bet kurio sandorio įgyvendinimą būtina turėti informaciją apie tai, kur galima rasti potencialius pirkėjus ar pardavėjus, taip pat kokios rinkoje nusistovėjusios realizuojamų produktų ar paslaugų kainos. Šios rūšies sąnaudos susideda iš laiko ir išteklių sąnaudų, reikalingų vykdyti paieškas, taip pat ir iš nuostolių, susijusių su nevisavertės informacijos gavimu. Informacijos paiešką gali vykdyti tiek pirkėjas, tiek ir pardavėjas. Informacijos paieška gali būti ekstensyvi ir intensyvi. Pirmuoju atveju, jos tikslas yra susipažinti su kuo didesniu galimų variantų kiekiu, antruoju atveju – kuo gilesne vieno iš variantų analize.

Derybų sąnaudos. Kuo daugiau yra sandorio dalyvių ir kuo sudėtingesnis jų derybų objektas, tuo didesnės sutarties sudarymo ir jos vykdymo sąnaudos. Papildomos sąnaudos atsiranda dėl nesėkmingai sudarytų, blogai vykdomų ir nepakankamai teisiškai apsaugotų susitarimų.

Kokybės įvertinimo sąnaudos. Kiekviena prekė ar paslauga – tai įvairių charakteristikų kompleksas. Dažniausiai sandorio sutartyje nurodomos tik kai kurios iš jų. Be to, jų vertinimas gali būti apytikslis. Kartais dominančios prekės savybės yra visiškai neišmatuojamos, todėl tenka vertinti pagal išvestines savybes (pvz., obuolio skonį vertinti pagal jo spalvą). Šioms sąnaudoms priskiriamos matavimo prietaisų įsigijimo išlaidos, paties matavimo atlikimo išlaidos, priemonių, skirtų apsaugoti nuo netikslų matavimų, įgyvendinimo išlaidos, taip pat ir nuostoliai, atsirandantys dėl netikslų matavimų.

Nuosavybės teisių apsaugos sąnaudos. Į šią kategoriją patenka išlaidos teismų arbitražo, valdžios organų išlaikymui, taip pat laiko ir resursų sąnaudos, reikalingos pažeistų teisių atstatymui bei nuostoliai, atsiradę dėl nepakankamos ar netinkamos teisių apsaugos.

Oportunistinio elgesio sąnaudos. Šio tipo sąnaudos susijusios su sunkumais įvertinti kito sutarties dalyvio veiklą po sutarties pasirašymo. Iš esmės, šios sąnaudos panašios į kokybės įvertinimo sąnaudas, tik priskiriamos ne rezultatui, o procesui,

t. y. ne perduodamam produktui, o kontrahento elgesiui. Oportunistinio elgesio sąnaudos susideda iš nuostolių, atsirandančių dėl mažesnio veiklos efektyvumo. Galima išskirti dvi pagrindines oportunistinio elgesio formas – tai „išsisukinėjimas“ (angl. shirking) ir „apiplėšimas“ (angl. holdup).

Vertinant transakcinių sąnaudų dydį, svarbu nustatyti vykdomų sandorių ypatumus: unikalumą, reguliarumą ir ilgalaikiškumą, neapibrėžtumą, sandorio galutinio rezultato kokybės įvertinimą ir autonomiškumą.

Unikalumo lygis. Bendrais resursais vadinami tie resursai, kurie domina daugelį gamintojų. Jų rinkos kaina mažai priklauso nuo to, kur jie naudojami. Specifiniais resursais vadinami tie resursai, kuriuos panaudoti gali tik konkretus gamintojas, o visiems kitiems jie neturi jokios vertės. Aišku, resurso unikalumas gali būti įvairaus lygio. Jis gali būti specialus ne tik kokiam nors vienintelei įmonei, bet ir kokiam nors ūkio šakai, regionui ar šaliai. Apie specifiškumo lygį galima būtų spręsti pagal tai, kiek sumažėtų aktyvo vertė, jei jis būtų naudojamas kitoje vietoje.

Reguliarumo ir ilgalaikiškumo lygis. Jeigu sandoris yra vienkartinis ir jo vykdymas yra trumpalaikis, bendradarbiavimas turės formalų pagrindą (pvz., naudojamos tipinės sutartys). Kai sandoris tarp tų pačių partnerių reguliariai kartojasi arba jo vykdymui būtinas nuolatinis glaudus kontaktas, tada kiekvienas iš dalyvių turi galimybę geriau pažinti partnerį ir pradėti tiksliau vertinti jo charakterį. Taip dauguma iškilusių problemų sprendžiama bendraujant asmeniškai, be nuorodų į sutarties sąlygas ar trečių šalių įsikišimo. Tai leidžia išvengti sąnaudų, kurios atsiranda panaudojus formalius mechanizmus – teismą, arbitražą ir pan.

Neapibrėžtumo lygis. Galimybė numatyti ateitį yra ribota. Kai sandoris yra ilgalaikis, tai sutarties sudarymo momentu gali egzistuoti neapibrėžtumas dėl to, kokios rinkos sąlygos bus pasibaigus sutarties vykdymui. Tai gali skatinti sandorio dalyvius rengti detalesnę sutartį, kurioje numatoma šalių atsakomybė ir įsipareigojimai įvykus vienam ar kitam numatomam įvykiui arba atidėti daugelio punktų konkretizavimą iki to laiko, kai situacija rinkoje nusistovės. Tačiau lankstesnių sutarčių naudojimui būtinos papildomos apsaugos nuo galimo nesažiningo partnerio elgesio priemonės, kai jis, įsitikinęs, kad naujos sąlygos jam tapo nenaudingos, gali atsisakyti savo pirminių ketinimų.

Sandorio galutinio rezultato kokybės įvertinimo lygis. Kiekviena paslauga ar prekė – tai tam tikrų savybių rinkinys. Vienu iš jų kiekybė ir kokybė gali būti lengvai išmatuojama (pvz., grūdų ar naftos produktų prekyboje), o kitų – sunkiai (pvz., konsultanto, teisininko ar veterinaro paslaugos).

Sandorio autonomiškumo lygis. Sandoris gali būti autonominis (pvz., sutartis dėl kuro tiekimo) arba glaudžiai persipynęs su kitais sandoriais (pvz., ūkininkas nusprendžia atidaryti naują pieno produktų gamybos liniją, todėl galutinis rezultatas priklausys nuo statybos įmonės, įrangos tiekimo įmonės ir papildomų žaliavų tiekimo įmonės sprendimų, o koordinuojant jų veiksmus būtinos didesnės sąnaudos).

Taigi empirinis transakcinių sąnaudų įvertinimo sudėtingumas atsiranda dėl vieningo požiūrio į transakcinių sąnaudų apibūdinimą nebuvimo, glaudaus ryšio tarp transakcinių ir gamybos sąnaudų, didelių išlaidų tiesiogiai matuojant transakcines sąnaudas bei jų alternatyvaus pobūdžio.

Transakcinių sąnaudų vertinimo metodika. Ekonominėje literatūroje mokslininkai (D. C. North, J. J. Wallis ir kiti) transakcinio sektoriaus kiekybiniam įvertinimui transakcines sąnaudas suskirstė į tris kategorijas: sąnaudos, atsirandančios vykstant santykiams pirkėjas–pardavėjas; sąnaudos, atsirandančios įmonės viduje ir santykiuose su tarpininkais; sąnaudos, atsirandančios saugojant nuosavybės teises.

Sąnaudos, atsirandančios vykstant santykiams pirkėjas–pardavėjas. Pirkėjo transakcinės sąnaudos – tai sąnaudos, atsirandančios prekių ar paslaugų pirkimo procese (laikas, skirtas prekės apžiūrai, informacijos apie kainas, pardavėją ir alternatyvius pasiūlymus surinkimui ir pan.) ir neturinčios įtakos pardavėjo pelnui. Pardavėjo transakcinės sąnaudos – tai sąnaudos, kurių prekių ar paslaugų pardavėjas neturėtų, jei jas parduotų pats sau (pvz., reklamos išlaidos).

Sąnaudos, atsirandančios įmonės viduje ir santykiuose su tarpininkais. Transakcinių sąnaudų dydžio įvertinimui ūkio subjekto viduje D. C. North ir J. J. Wallis pasiūlė išskirti profesijas, kurios tiesiogiai susijusios su transakcinių funkcijų vykdymu (t. y. išteklių įsigijimu, pagamintos produkcijos realizavimu, veiklos koordinacija ir kontrole) ir transakcinių sąnaudų dydį apskaičiuoti pagal šių profesijų darbuotojams išmokamą darbo užmokestį.

Sąnaudos, atsirandančios saugojant nuosavybės teises. Sąnaudos, atsirandančios dėl nuosavybės teisių apsaugos apima sąnaudas teisinės ir teisėsaugos sistemų išlaikymui, nacionalinei gynybai ir pan.

Lietuvos ekonominėje literatūroje transakcinių sąnaudų metodologiniai aspektai nagrinėjami tik epizodiškai, todėl rengiant transakcinių sąnaudų vertinimo metodiką tikslinga remtis užsienio mokslininkų darbais. Išanalizavus keletą iš jų (Key, 2000; Vakis, 2003; Henning, 2005; 2011; Henningsen, 2011), paaiškėjo, kad tinkamiausią metodiką žemės ūkio subjektų transakcinėms sąnaudoms įvertinti pasiūlė mokslininkai R. Vakis, E. Sadoulet ir A. de Janvry (2003). Šios metodikos privalumas tas, kad ji, skirtingai nei kitų autorių darbuose pasiūlytos transakcinių sąnaudų vertinimo metodikos, leidžia kompleksiskai įvertinti transakcines sąnaudas, nes į ją įtraukiamos informacijos paieškos, derybų vedimo bei sutarčių sąlygų vykdymo priežiūros sąnaudos.

Šios metodikos esmė yra ta, kad kiekvienas žemės ūkio subjektas, viena vertus, turi priimti sprendimus, susijusius su gaminamos produkcijos apimtimis bei optimaliu išteklių paskirstymu, kuriuos didžiaja dalimi lemia gaminamos produkcijos ir gamybos veiksmų kainos:

$$Q(p, w, z_h^q) \quad (1)$$

čia p yra produkcijos kaina, w – gamybos veiksmų kainos, z_h^q – pastovūs veiksniai.

Kita vertus, jų sprendimai yra susiję su pardavimui ir asmeniniam vartojimui skirtų apimčių nustatymu. Asmeninis vartojimas c_h priklauso nuo produkcijos kainos p ir vartojimo pokyčių z_h^c : $c_h = c(p, z_h^c)$.

Taigi gamintojo h parduodamas perteklius q_h yra lygus:

$$q_h = Q_h - c_h \quad (2)$$

Tuo atveju, kai gamintojas h parduoda savo gamybos perteklių q_h , sudarydamas keletą lygiaverčių sandorių, kurių skaičius n_h priklauso nuo parduodamo pertekliaus ir transakcinių sąnaudų z_h^n : $n_h = n(q_h, z_h^n)$, i -ojo sandorio dydis yra lygus:

$$q_{hi} = \frac{q_h}{n_h} \quad (3)$$

čia q_{hi} yra gamintojo h parduota produkcijos apimtis sudarius i -ąjį sandorį.

Gamintojas taip pat turi nuspręsti, kur parduoti savo pagamintą produkciją. Jeigu egzistuoja J turgavietės, tuomet jo sprendimai priklauso nuo šių veiksmų:

1. Transakcinių sąnaudų, proporcingų parduotos produkcijos apimtims

TC^p_{ij} ,

$$TC^p_{ij} = TC^p(d_{ij}, m_{ij}, z^p_{ij}) \quad (4)$$

čia d_{ij} ir m_{ij} – atitinkamai nuotolis ir laikas, reikalingas pasiekti j -ąją turgavietę, z^p_{ij} – kitos charakteristikos (pvz., kelių kokybė);

2. Parduodamos produkcijos kainos p_{ij} , turgavietėse:

$$p_{ij} = \overline{p}_j + B(q_i, z^b_i) \quad (5)$$

čia $\overline{p}_j$ – egzogeninė kaina, $B(q_i, z^b_i)$ – laukiamas antkainis, kuris priklauso nuo parduotos produkcijos apimtys q_i ir kitų savybių (ūkininko sugebėjimai, patirtis, parduodamos produkcijos kokybė) z^b_i ;

3. Pastoviųjų sąnaudų $TC^f(z^f_{ij})$, kurios nepriklauso nuo parduodamos produkcijos apimčių ir susideda iš informacijos apie kainas, potencialius pirkėjus paieškos sąnaudų.

Remiantis anksčiau įvardintais veiksniais, gamintojas h realizuoja savo pagamintą produkciją toje turgavietėje, kurioje gaunamas didžiausias pelnas:

$$j_i = \arg \max_k \{ \pi_{ik} = q_i * (p_{ik} - TC^p_{ik}) - TC^f(z^f_{ik}), k = 1, \dots, J \} \quad (6)$$

Taigi rengiant žemės ūkio subjektų transakcinių sąnaudų vertinimo metodiką, siūlomas toks eiliškumas. Pirma, būtina suklasifikuoti transakcines sąnaudas ir nuspręsti, kas joms priklauso, o kas ne. Atsižvelgiant į šalyje naudojamus apskaitos standartus, tikslinga būtų pakoreguoti D. C. North ir J. J. Wallis siūlomas kategorijas ir žemės ūkio subjekto transakcines sąnaudas suskirstyti į tris grupes: vidinės sąnaudos – darbuotojų, atsakingų už žaliavų pirkimą ar produkcijos realizavimą išlaikymo išlaidos (darbo užmokestis), sandėliavimo patalpų išlaikymo bei nuosavų transporto

priemonių išlaikymo išlaidos; išorinės sąnaudos – išlaidos ryšiams, nuomai, draudimui, konsultavimo paslaugoms, licenzijoms, sertifikatams, galvijų pasams ir pan., reklamai, transportavimo ir sandėliavimo paslaugoms, reprezentacijai, kvalifikacijos kėlimui; nuostoliai (negautos pajamos) – nuostoliai, atsirandantys dėl produkcijos gedimo realizacijos procese, dėl pirkėjo nemokumo, sumokėtos baudos. Antra, svarbu nustatyti monitoringo galimybę. Žemės ūkio subjekto monitoringo duomenų baze būtų buhalterinės apskaitos duomenys. Be to, valdymo apskaitos sistemoje reikėtų išskirti naują transakcinių sąnaudų kategoriją ir čia kaupti bei analizuoti informaciją pagal tris aukščiau minėtas sąnaudų grupes. Trečia, nustatyti kiekvieno transakcinių sąnaudų straipsnio didėjimo ar mažėjimo potencialą tam, kad būtų galima optimizuoti kiekvieno ūkio subjekto veiklą. Ketvirta, išanalizuoti veiklos procesus, vykstančius žemės ūkio produktų rinkoje. Šiame etape galima būtų išsiaiškinti, ar galima valdyti transakcines sąnaudas, eliminuojant nereikalingą prekės judėjimo link galutinio vartotojo grandį. Šios problemos sprendžiamos analizuojant žemės ūkio produktų rinką – joje veikiančių subjektų funkcijas, kiekvieno subjekto unikalumą, įvertinant kiekvieno subjekto naudingumą ir jo gaunamą pajamų dalį prekės judėjimo rinkoje metu. Šiame etape nustatomas funkcijų dubliavimas, kai keli subjektai atlieka tas pačias funkcijas, taip pat nustatomos neįvykdytos funkcijos.

Išvados

1. Nepaisant didelio įdirbio rengiant transakcinių sąnaudų teoriją, jų dydžio įvertinimo klausimas išliko diskutuotinas iki šių dienų. Transakcinių sąnaudų dydį lemia pačių vykdomų sandorių ypatumai: unikalumas, reguliarumas ir ilgalaikiškumas, neapibrėžtumas, sandorio galutinio rezultato kokybės įvertinimas ir autonomiškumas.

2. Iki šiol mokslininkai nėra sutarę dėl visiems priimtinos transakcinių sąnaudų klasifikacijos, tačiau apibendrinus jų teiginius, transakcines sąnaudas galima sugrupuoti tokia eilės tvarka, kokia jos atsiranda įgyvendinant sandorį: informacijos paieškos, derybų, kokybės įvertinimo, nuosavybės teisių apsaugos ir oportunistinio elgesio sąnaudos.

3. Empirinis transakcinių sąnaudų įvertinimo sudėtingumas atsiranda dėl vieningo požiūrio į transakcinių sąnaudų apibūdinimą nebuvimo, glaudaus ryšio tarp transakcinių ir gamybos sąnaudų, didelių išlaidų tiesiogiai matuojant transakcines sąnaudas ir jų alternatyvaus pobūdžio.

4. Mokslininkų R. Vakis, E. Sadoulet ir A. de Janvry pasiūlytos transakcinių sąnaudų įvertinimo metodikos privalumas tas, kad ji, skirtingai nei kitų autorių darbuose pateiktos metodikos, leidžia kompleksiskai įvertinti transakcines sąnaudas, nes į ją įtraukiamos informacijos paieškos, derybų vedimo bei sutarčių sąlygų vykdymo priežiūros sąnaudos.

5. Dabartiniu metu transakcinių sąnaudų įvertinimo metodika nėra parengta, tačiau XXI a. pirmojo dešimtmečio transakcinio sektoriaus dydis Lietuvoje rodo būtinybę analizuoti ir vertinti jų lygį. Rengiant žemės ūkio subjektų transakcinių sąnaudų vertinimo metodiką, siūloma suklasifikuoti transakcines sąnaudas, nustatyti jų monitoringo galimybę, įvertinti kiekvieno transakcinių sąnaudų straipsnio didėjimo ar

mažėjimo potencialą ir išanalizuoti veiklos procesus, vykstančius žemės ūkio produktų rinkoje.

Literatūra

1. Alchian, A., Demsetz, H. (1973). The property rights paradigm // *Journal of economics history*. Vol. 3.
2. Anderson, S. W., Glenn, D., Sedatole, K. (2000). Sourcing parts of complex products: Evidence on transaction costs, high-powered incentives and ex-post opportunism // *Accounting, Organizations and Society*. Vol. 25. No. 8.
3. Ciaian, P., Pokrivcak, J., Drabik, D. (2009). Transaction costs, product specialization and farm structure in Central and Eastern Europe // *Post-Communist Economies*, Vol. 21. No. 2.
4. Coase, R. H. (1937). The Nature of the Firm // *Economica*, Vol. 4. No. 16.
5. Coase, R. H. (1960). The Problem of Social Cost // *Journal of Law and Economics*, October.
6. Coase, R. H. (1990). *The Firm, the Market, and the Law* // University Of Chicago Press.
7. Dekker, H. C. (2004). Control of inter-organizational relationships: evidence on appropriation concerns and coordination requirements // *Accounting, Organizations and Society*. Vol. 29. No. 1.
8. Henning, C., Henningsen, A. (2005). Modeling Price Response of Farm Households under Imperfect Labor Markets: A Farm Household Approach to Family Farms in Poland // Paper prepared for presentation at the 94th EAAE Seminar.
9. Henning, C., Henningsen, G., Henningsen, A. (2011). Networks and Transaction Costs // Paper prepared for presentation at the EAAE 2011 Congress.
10. Henningsen, G., Henningsen, A., Henning, C. (2011). Measuring the Influence of Information Networks on Transaction Costs Using a Non-parametric Regression Technique // Paper prepared for presentation at the EAAE 2011 Congress.
11. Hockmann, H., Gataulina, E., Hahlbrock, K. (2011). Risk, Technical Efficiency and Market Transaction costs in Different Organisational Forms: evidence from the oblast Tatarstan // Vortrag anlässlich der 51. Jahrestagung der GEWISOLA.
12. Key, N., Sadoulet, E., de Janvry, A. (2000). Transactions Costs and Agricultural Household Supply Response // *American Agricultural Economics Association*. Vol. 82.
13. Meckling, W. H., Jensen, M. C. (1976). Theory of the firm: managerial behavior, agency costs and ownership structure // *Journal of Financial Economics*. Vol. 3.
14. North, D. C. (1990). *Institution, Institutional Change and Economic Performance* // Cambridge University Press.
15. Ohajianya, D. O., Ugochukwu, A.I. (2011). An Ordered Probit Model Analysis of Transaction Costs and Market Participation by Sweet Potato Farmers in South Eastern Nigeria // 85th Annual Conference of the Agricultural Economics Society.
16. Omamo, S. W. (1998). Farm-to-market transaction costs and specialisation in small-scale agriculture: Explorations with a non-separable household model // *Journal of Development Studies*. Vol. 35. No. 2.
17. Rodiklių duomenų bazė. (2011). – <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280> [2011 01 12].
18. Shelanski, H. A., Klein, P. G. (1995). Empirical Research in Transaction Cost Economics: A Review and Assessment // *Journal of Law, Economics, & Organization*. Vol. 11. No. 2.
19. Simon, H. (1991). Organizations and markets // *Journal of Economic Perspectives*. Vol. 5. No. 1.
20. Spekle, R. (2001). Explaining management control structure variety: a transaction cost economics perspective // *Accounting, Organizations and Society*. Vol. 26. No. 4/5.
21. Stigler, G. J. (1961). The Economics of Information // *Journal of Political Economy*. Vol. 69. No. 3.

22. Traversac, J. B., Rousset, S., Perrier-Cornet, P. (2011). Farm resources, transaction costs and forward integration in agriculture: Evidence from French wine producers // Food Policy. Vol. 36.

23. Vakis, R., Sadoulet, E., de Janvry, A. (2003). Measuring Transactions Costs from Observed Behavior: Market Choices in Peru. – <http://are.berkeley.edu/~sadoulet/papers/TC-wp.pdf> [2012 01 06].

24. Wallis, J.J., North, D.C. (1987). Measuring the Transaction Sector in the American Economic Growth. – Chicago.

25. Wang, N. (2003). Measuring Transaction Costs: An Incomplete Survey // Ronald Coase Institute Working Paper. No. 2.

26. Williamson, O. E. (1964). The Economics of Discretionary Behavior: Managerial Objectives in a Theory of the Firm. – Englewood Cliffs, N J, Prentice-Hall.

27. Williamson, O. E. (1991). Comparative Economic Organization: The Analysis of Discrete Structural Alternatives // Administrative Science Quarterly. Vol. 36.

THE MEASUREMENT OF TRANSACTIONS COSTS: METHODOLOGICAL ISSUES

Artūras Lakis, Virginia Namiotko
Lithuanian Institute of Agrarian Economics

Summary

Transactions costs theory posits that agents make decisions on different types of transactions and do this in a costly way. While the body of descriptive and theoretical literature on transactions costs is extensive, the empirical literature has been lagging. This is important because transactions costs have a large unobservable component, and therefore their measure can only be indirectly revealed from the behavior of potential agents in the market. In this paper the theoretical literature were described. The study provides the description of the main problems with the measurement of transaction costs and presents a landmark which could help to prepare methodology for evaluation of transactions costs experienced by agricultural subjects.

Key words: agricultural sector, fixed and proportional costs, transactions costs.

JEL codes: B520, D230.